

Daszkiewicz, Piotr

Poszukiwania śladów pobytu Ludwika Henryka Bojanusa w Paryżu

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 47/4, 63-68

2002

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



Piotr Daszkiewicz
Francja

POSZUKIWANIE ŚLADÓW POBYTU LUDWIKA HENRYKA BOJANUSA W PARYŻU

Jak wiadomo Ludwik Henryk Bojanus przed przyjazdem do Wilna odbył studia w Paryżu. Informacja ta powtarza się praktycznie we wszystkich biografiach alzackiego przyrodnika. Zygmunt Fedorowicz (1958) pisał „W roku 1798 wraca do Darmsztatu i tam w ciągu dwóch lat aż do końca 1800 roku poświęca się praktyce lekarskiej. Jeden z jego pacjentów, ówczesny minister W. Ks. Heskiego Borkhaus¹, nosił się z zamiarem otwarcia w Darmsztacie wyższej szkoły weterynarii, a na kierownika tej szkoły upatrzył sobie Bojanusa. Dzięki środkom pieniężnym uzyskanym od W. Ks. Heskiego, Bojanus mógł udać się w podróż naukową celem wydoskonalenia się w nauce weterynarii. W okresie 1801–1803 przebywa w Niemczech, Francji, Anglii i Danii, zatrzymując się dla studiów w Alforcie, Paryżu, Lyonie, Londynie, Hanowerze, Wiedniu, Berlinie i Kopenhadze. Podczas pobytu w Paryżu pracuje u Jerzego Cuviera, studiując przede wszystkim anatomie porównawczą”².

Pobyt w Paryżu odegrał w pewnym sensie decydującą rolę dla dalszej kariery Bojanusa. Gdy po powrocie do Darmstadt, okazało się, że projekt utworzenia szkoły weterynaryjnej w Księstwie Heskim nie zostanie zrealizowany, Bojanus odpowiedział na ogłoszony przez Uniwersytet Wileński konkurs na kierowanie katedrą „bydłęcego leczenia”. 13 marca 1804 roku Rada Uniwersytetu Wileńskiego obrała go profesorem (Fedorowicz, 1958). Jak wiadomo pracą konkursową była publikacja o organizacji szkół weterynaryjnych³. Pracę tę napisał Bojanus w znacznej części opierając się na swoich „paryskich” doświadczeniach,

tn. na obserwacjach jakie poczynił w okresie studiów w szkole weterynaryjnej w Alfortville pod Paryżem.

Dodajmy, iż jego stosunek do Francji był bardzo ambiwalentny. Urodzony i wychowany w Alzacji, choć protestant i poczuwający się do związków z niemiecką kulturą, Bojanus był w rzeczywistości człowiekiem (podobnie jak Georges Cuvier) dwóch języków i dwóch kultur. Francuskim władał już w dzieciństwie na tyle dobrze aby móc zarówno studiować, jak i swobodnie pisać w tym języku. Ojciec Bojanusa opuścił rodzinną Alzację po zajęciu jej przez wojska francuskie w 1789 roku. W ten sposób na jakiś czas przynajmniej jego rodzina zaliczała się do kategorii „emigrantów”, kategorii szczególnie niechętnie widzianej i represjonowanej najpierw w republikańskiej, a następnie w napoleońskiej Francji. Warto zresztą zauważyć jak bardzo przypadkowe były zarówno owe wybory jak i „etykiety narodowe”. Bojanus stał się emigrantem (choć później przecież przyjechał do Paryża). Nie bardzo wiadomo zresztą na ile owa emigracja podyktowana była wiernością wobec księcia Heskiego, wówczas suwerena części Alzacji, z której pochodził Bojanus, na ile możliwością kontynuowania pracy w leśnej administracji Hesji przez jego ojca; na ile niezgodą na nowe rewolucyjne porządki czy też związanym ze zwycięstwem armii republikańskiej, poczuciem utraty praw do swojej religijnej, językowej czy lokalnej kultury. Georges Cuvier, również protestant i wychowany w niemieckiej kulturze, został nie tylko jednym z najważniejszych i najbardziej wpływowych uczonych dziewiętnastowiecznej Francji, ale także bliskim doradcą i przyjacielem Napoleona i urzędnikiem, któremu proponowano nawet objęcie stanowiska ministra spraw wewnętrznych⁴. W 1812 roku wobec zbliżających się wojsk francuskich Bojanus natomiast opuścił Wilno i udał się do Petersburga⁵.

Bojanus przyjechał do Francji aby uzupełnić swoje studia w zakresie medycyny weterynaryjnej. Studiował w Paryżu, a właściwie pod Paryżem, w Szkole Weterynaryjnej w Alfortville. W kolekcji rękopisów biblioteki Szkoły Weterynaryjnej nie zachował się żaden rękopis autorstwa Bojanusa. Podstawowym źródłem informacji na ten temat pozostaje więc wspomniana uprzednio praca o organizacji szkół weterynaryjnych⁶ i kilka zwyczajowych wpisów administracyjnych.

Warto odnotować, że 27 germinała XIII roku (1805) według kalendarza republikańskiego o godzinie trzeciej po południu dr Georges-Louis Bojanus z Westhofen, w (Departamencie Dolnej Nadrenii), doktor uniwersytetu w Tybindze obronił na wydziale medycyny Uniwersytetu w Strasburgu pracę *Dissertation sur les avantages de la méthode suppurative dans le traitement du bubon syphilitique*⁷ Różnice w imieniu (Georges-Louis, a nie Louis-Henri) i w miejscu urodzenia (Westhofen, a nie Buschweiler) świadczą, że zapewne chodzi o innego Bojanusa (krewnego?). Ewentualna hipoteza, iż Ludwik Bojanus celowo zmienił kilka szczegółów w swoim życiorysie, aby nie być traktowanym jako emigrant jest niedokumentowana i wydaje się mało prawdopodobna. Nie wiadomo, czy Ludwik

Bojanus zdołał kiedykolwiek odwiedzić swoją rodzinną Alzację. Nie wiadomo, czy statut emigranta napawał go obawą (podobnie jak wejście francuskiej armii do Wilna) przed represjami w rodzinnych stronach, czy też po prostu zabrakło mu okazji aby zawitać w rodzinne strony.

Nazwisko Bojanusa pojawia się wielokrotnie w pochodzącej z początków dwudziestego wieku monografii Historii Szkoły Weterynaryjnej w Alfortville⁸. Bojanus rozpoczął studia w Alfortville 2 brumaire roku X (24 października 1801) zaproszony przez ministra Chaptala aby jako „uczeń amator” (czyli wolny słuchacz) uczestniczyć „we wszystkich zajęciach i wykładach szkoły”. Warto zauważyć jednak, że Bojanus nie ograniczył się do biernego uczestniczenia w zajęciach i bardzo szybko stał się bardzo zręcznym specjalistą od koni⁹. W swojej analizie Bojanus nie szczędził zresztą szkole uwag krytycznych np. na temat pamięciowego opanowywania materiału i „bezmysłnego recytowania wyuczonych lekcji niczym niegdyś katechizmu”. Rażą go także bardzo hierarchiczne stosunki szkoły i fakt, że każdy z wykładowców pragnie zostać „Bourgelatem¹⁰ w miniaturze”. Warto także podkreślić, że Bojanus oceniał nie tylko stronę dydaktyczną i naukową, ale także poddał analizie koszty nauczania i budżet szkoły. Wreszcie interesował się nie tylko stroną zoologiczną wykształcenia, ale i botaniczną. Zawdzięczamy mu np. informacje, iż „botanika była nauczana wg systemu Jussieu, ale rośliny w szkolnym ogrodzie nadal były uprawiane i demonstrowane wg. systemu Tourneforta”.

Oprócz szkoły w Alfortville, Bojanus pracował także w Narodowym Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu. Wiadomo, że właśnie w muzealnej kolekcji po raz pierwszy pracował m.in. nad anatomią zebra. W kolekcji rękopisów biblioteki centralnej muzeum i w zbiorach Institut de France (gdzie przechowywana jest znacząca część archiwum Georga Cuvier) zachowana została korespondencja Bojanusa z Georgem Cuvier¹¹.

Znaczna część tej korespondencji jest poświęcona *Anatome Testudinis Europaeae*. Praca ta wydana w Wilnie w 1821 roku została natychmiast doceniona i uznana za jedną z najważniejszych publikacji z dziedziny anatomii porównawczej. W liście z 23 grudnia 1821 roku, Bojanus pisał że pierwszą jego myślą po rozpoczęciu pracy nad anatomią żółwia było zadedykowanie jej Georgowi Cuvier w uznaniu jego zasług dla nauki, a zwłaszcza dla rozwoju anatomii porównawczej. Wydawało mu się jednak „zbyt śmiałym umieszczenie nazwiska tak wybitnego przyrodnika na pierwszej stronie pracy, która dopiero szukać ma uznania”. Dlatego też zdecydował się umieścić dedykację dopiero po uzyskaniu zgody. W liście tym Bojanus informuje Georga Cuvier, że pomimo wielu przeszkód zdołał ukończyć pracę i przesyła dwa egzemplarze do Paryża (drugi egzemplarz dla Academie Royale, egzemplarz będący własnością G. Cuvier znajduje się obecnie w Narodowym Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu). Podkreśla także, że uważa, iż poświęcając mu tę pracę spełnił w ten sposób obowiązek

wobec jego nieocenionych zasług naukowych, choć nie było to łatwe zważywszy na sytuację polityczną i krzywdy doznane przez jego rodaków (Bojanus jak widać nie zapomniał, że dwukrotnie uciekał przed francuską armią). W drugim z zachowanych listów, datowanym w Wilnie 19 maja 1822 roku Ludwik Bojanus wyraża radość z uznania, jakie znalazła praca w oczach Georga Cuvier.

Na Uniwersytecie Wileńskim Ludwik Bojanus opiekował się także zoologicznymi zbiorami uniwersyteckiego gabinetu przyrodniczego. W pierwszym liście zawiadamiał Georga Cuvier, że zajmuje się poszukiwaniem skamieniałości, i że jest to dopiero początek kolekcji zawierającej jak dotychczas, prawie wyłącznie kości mamutów. Ze szczególną satysfakcją informował o znalezieniu zęba trzonowego wielkiego mastodonta i rogu renifera znad brzegów Bugu. Proponuje przesłanie opisów i rysunków dla ewentualnego wykorzystania przez George Cuvier. W drugim liście potwierdza wysłanie dwóch skamieniałości do Paryża i prosi o przesłanie (za pośrednictwem carskiej ambasady) zębów młodego wielbłąda dla wileńskiej kolekcji, która posiadała wprawdzie trzy czaszki tego zwierzęcia, ale wszystkie osobników starych z wytartymi zębami.

Oprócz listów, Archiwum Cuvier zawiera dziewięć stron rysunków i opisów anatomicznych (głowa ryby, ptaki, żółwie) wykonanych przez Ludwika Bojanusa, niekiedy z ręcznymi uwagami i adnotacjami Georga Cuvier. Niektóre z nich noszą adnotację, że zostały opublikowane np. ISIS (Isis oder Encyclopadische Zeitung vorzüglich für Naturgeschichte, vergleichende Anatomie und Physiologie, czasopismo, z którym Bojanus współpracował przez wiele lat, wydawane w Jenie i redagowane przez Lorenza Okena) z 1819 roku (strona 1360) czy ISIS z 1821 roku (strona 1145).

Kilka z odręcznych adnotacji Georga Cuvier dotyczy „nowej interpretacji czaszki” (Ludwik Bojanus był autorem oryginalnej teorii czaszki, którą uznawał za twór wytworzony w rezultacie zrośnięcia czterech kręgów). George Cuvier polemizował z argumentami filozofów przyrody i ich koncepcjami analogii struktur w przyrodzie, krytykując zwłaszcza Geoffroy St Hilaire (ale także Spixxa, Okena i Bojanusa) czemu dał wyraz m.in. w liście z 12 lutego 1824 adresowanym do księdza C.D. Nicolle, rektora Sorbony¹².

W listach tych nie ma jednak najmniejszej aluzji, co do pobytu Bojanusa w Paryżu ani jego ewentualnej współpracy z Georgem Cuvier w tamtym okresie. Tak więc wzmianki w publikowanych pracach i kilka zwyczajowych wpisów administracyjnych w Szkole Weterynaryjnej z Alfortville pozostają, jak dotychczas, jedyne znane dokumentami związanymi z pobytem Ludwika Bojanusa w Paryżu.

Przypisy

¹ Niektóre źródła podają ortografię nazwiska jako Barkhaus; patrz niedatowana dwiętnastowieczna publikacja A.W. Otto L u d w i g : *Heinrich von Bojanus*.

² Z. F e d o r o w i c z : *Ludwik Henryk Bojanus*. Wrocław 1958 Wyd. Ossolineum s. 8.

³ L. B o j a n u s : *Über den Zweck und die Organisation der Thierarzney Schulen: von Dr L. Bojanus*. Frankfurt am Main 1805 in der Andreaeischen Buchhandlung. s. 206.

⁴ Kolega Bojanusa ze studiów w Alfort, także alzackiego pochodzenia Fromage de Feugré, po ukończeniu szkoły weterynaryjnej wstąpił do oddziałów Gwardii Cesarskiej jako weterynarz, w latach 1810–1811 opublikował *Dziennik Weterynaryjny*. Zmarł z wycieńczenia na drodze nieopodal Wilna w trakcie odwrotu Wielkiej Armii. Jest to jeszcze jeden przykład jak bardzo różnie układały się losy alzackich przyrodników w tamtym okresie.

⁵ Jego wierność zostanie zresztą wynagrodzona przez cara, patrz D. B e a u v o i s : *Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1802–1832*. Lublin 1991 Wydawnictwo KUL s. 383.

⁶ Praca ta była zresztą bardzo ceniona we Francji jako opracowanie nie tylko organizacji szkolnictwa weterynaryjnego, ale także jako bardzo krytyczna analiza Szkoły Weterynaryjnej w Alfortville.

⁷ G. L. B o j a n u s : *Dissertation sur les avantages de la méthode suppurative dans le traitement du bubon syphilitique*. W: *Collection générale des Dissertations de l'école spéciale de médecine de Strasbourg*. 9 volume. An XIII 1805.

⁸ A.L.J. R a i l l e t i L. M o u l e t : *Histoire de l'Ecole d'Alfort*. Paris 1908 Asselin et Houzeau.

⁹ W oryginale „habile marechal” co oznacza w dosłownym tłumaczeniu kowala, ale w owym okresie właśnie „marechaux” zajmowali się leczeniem koni.

¹⁰ Claude Bourgelat (1712–1779) wybitny weterynarz francuski.

¹¹ P. D a s z k i e w i c z : *Polonika w archiwum Georga Cuvier*. „Przegląd Zoologiczny” 1998 t. 92 z. 3–4 s. 207–209

¹² D. O u t r a m : *The Letters of Georges Cuvier. A summary calendar of manuscript and printed materials preserved in Europe, the United States of America, and Australasia*. 1980 The British Society for the History of Science.

Piotr Daszkiewicz

THE SEARCH FOR TRACES OF THE STAY OF LOUIS BOJANUS IN PARIS

In 1803 before being engaged by the University of Vilna Bojanus spent a some time in France. He studied at the School Veterinary in Alfortville near Paris. He also worked on the collections of the Muséum National d'Histoire Naturelle. The article present the search for traces of the stay of Bojanus in France. We are searching in some institutions as Archives Nationales, Institut de France, Ecole Vétérinaire d'Alfortville and library of Muséum National d'Histoire Naturelle.

Tłumaczenie autora

